

Олексій Джура

ДИНАСТІЯ НЕМАНИЧІВ: ШЛЯХ ВІД КАТОЛИЦЬКОЇ ДО ПРАВОСЛАВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

На Західних Балканах протягом XIII ст. оформилася нова політична одиниця – Сербське королівство, яке завдяки вдалим шлюбом правлячої династії Неманичів та сприятливому геополітичному розкладові сил змогло з незначної жупанії перетворилася на потугу, з якою рахувалися сусіди. Це супроводжувалося докорінними змінами в правлячій династії: Неманичі, маловпливовий католицький рід Примор'я з осідком у Рибниці, перейшов до Рашки, східної частини історичної Сербії (фєми Візантійської імперії), втративши свою католицьку ідентичність, проте зберігши спадкові права на територію Дуклі. Постає питання, чи ці зміни знайшли відображення у джерелах, тобто чи можна простежити релігійну мутацію Неманичів та їхнього оточення між кінцем XII – кінцем XIII ст., що є наріжним каменем політичних і культурних змін на Балканах, а також лежить в основі самоототожнення сербів і чорногорців з православ'ям?

Династія Неманичів походила з Дуклі, а засновником її була непєресічна особа, яка зуміла подолати шлях від очільника дрібного краю до великого жупана Рашки. Стефан Неманя започаткував династію, що правила Сербією упродовж двох століть, піднявшись від урядування жупою до перемог короля Стефана Уроша IV Душана Неманича – володаря Балкан, “царя сербів і греків” та засновника Сербської Патріархії. Початок цьому злету поклало здобуття у 1185 р. Стефаном Неманею Дуклі, що була проголошена королівством ще 1078 р. за правління Михайла Воїславевича. Попри те, що престиж цієї держави давно згас, королівський титул її володарів за традицією зберігався, і це дозволяло претендувати на більші території та спілкуватися, бодай формально, на рівних з королями Угорщини, які на той час володіли Хорватією після вигасання місцевої династії Трпимировичів та являли собою силу, що визначала політику на Західних Балканах. Внаслідок поділу між синами Стефана Немані найстарший з них, Вукан, наприкінці 1180-их рр. отримав Дуклю і разом із краєм – титул короля. Сам католик¹, Вукан не визнавав зверхності свого брата Стефана,

¹ Ž. Fajfrić, *Sveta loza Stefana Nemanje*, Šid, 1998? [електронний ресурс], режим доступу: http://rastko.rs/istorija/loza_nemanjica/fajfric-svloza_1.html#gl10.

володаря Рашки, і, на відміну від провізантійського спрямування Стефанової політики, займав пролатинську позицію, звертаючись по допомогу до угорських королів та Папи. Один із документів періоду правління Вукана дозволяє прослідкувати його орієнтацію у релігійних питаннях. Мова про лист Вукана до Папи 1199 р., написаний у зв'язку з подіями у Боснії. Варто нагадати, що до смерті візантійського імператора Мануїла I Комніна у 1180 р. Боснія залежала від Константинополя², і під крилом ромейського володаря місцевий бан Кулін зумів встановити свою владу над західною частиною Сербії. Однак уже 1183 р. він став під хоругви угорського короля та разом з ним і військами Стефана Немані рушив на Візантію. Десь тоді ж він породичався з Неманею, видавши заміж свою сестру за брата Немані – хумського жупана Мирослава³. Вукан, проте, прагнучи приєднати Боснію до власних володінь, у своєму листі до Папи звинувачує Куліна в богумильській ересі, адже це дозволяло йому піти війною проти “єретиків” і повернути боснійців до істинної віри⁴.

Більш того, сформульована в листі титулатура Вукана дозволяє припускати, що він претендував не лише на Дуклю, але й на Далмацію: “Найблагенијем и најсветијем Оцу и господину Иноћентију по Божијој милости првосвештенику Римске цркве и Папи свих, Вукан по Божијој милости краљ Дукље и Далмације, упућује поздрав и изражава оданост”⁵. На те, що спілкування між Вуканом і Папою не було епізодичним, вказують і подальші слова з листа: “Веома смо се обрадовали када нам је дошло побожно и уважено посланство свете католичке и апостолске столице – капелан Јован и господин Симеон...”⁶. Ще далі Вукан стверджує укоріненість католицького віровизнання в Дуклі загалом:

Када су дошли на место где се у старо време обично одржавао сабор, ту су одржали свети скуп на коме се до танчина расправљало о пороцима и врлинама и сви су једнодушно хвалили Бога и најблагенију Девицу Марију и светог Петра, првог међу апостолима, а и Ваше апостолство. Осим тога, Ваше очинство зна да смо овенчани Вашом узвишеном круном и, оно што је нама још драже и милије, знамо да имамо наклоност ваше племените крви⁷.

² С. Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд (Српска књижевна за друга) 1964, с. 46.

³ *Ibid.*, с. 47.

⁴ Д. Јанић, *Писмо Вуканово папи Иноћентију III*, Баштина 32 (2012) 116.

⁵ *Ibid.*, с. 115.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid.*, с. 116.

Як бачимо, Дукля в період правління Неманичів залишалася таким самим “латинським” краєм, як і на момент заснування королівства династією Воїславевичів. Це означає, що рід Неманичів, колискою якого була Дукля, відпочатково дотримувався католицького віровизнання. Утім, довгий час розрізнення між католиками і православними при дворі Неманичів не існувало. Це добре засвідчують династичні шлюби, що їх укладали з прагматичною метою заради досягнення певних зовнішньополітичних цілей, натомість про зміну конфесії шлюбним партнером не йшлося, а християнський світ мислився у цілому як єдиний попри розрив спілкування між Папою і Патріархом Константинопольським.

За добрий приклад можуть послужити два шлюби Стефана Неманича. Перший із них (з донькою візантійського імператора Алексія III Ангела Євдокією) став наслідком угоди 1190 р. після битви на Мораві, коли, згідно з домовленостями, середній син Немані, тобто Стефан, отримав за дружину візантійську принцесу і титул севастократора, що робило самостійною його державу. Проте вже напередодні падіння Константинополя 1204 р. Стефан Неманич відсилає візантійку (близько 1201 р.) і перед коронуванням одружується з Анною Дандоло, внучкою венеційського дожа Енріко Дандоло, натхненника взяття Константинополя. Своєю чергою, син Анни Стефан Урош I (1243–1276) був одружений з Єленою Анжуйською (від цього шлюбу народилися Стефан Драгутін, Стефан Урош II Мілутін, Стефан і дві дочки). Про її походження мало відомо, натомість добре засвідчено її католицьку ревність, листування з Папами, щедрі пожертви на францисканські та бенедиктинські монастирі й храми, а разом з тим – підтримку Сербської Православної Церкви⁸. З-поміж наступних володарів Рашки, синів Єлени Анжуйської, Стефан Урош I Драгутін був пов’язаний з королем Угорщини родинними зв’язками, оскільки його дружиною була католичка Катерина, донька Стефана V Арпада. Натомість брат і спадкоємець Драгутіна Стефан Урош II Мілутін у своїй політиці орієнтувався на відроджену Візантійську імперію, а підписаний ним мирний договір 1299 р. було скріплено шлюбом з візантійкою Симонідою.

Цей побіжний огляд добре засвідчує, що Неманичі у своїх намаганнях збільшити володіння завжди обирали між двох геополітичних гравців – Візантії та Угорщини, православного світу і світу латинського. Разом з тим, уже за провізантійськи налаштованого Стефана Мілутіна агіографічні

⁸ В.С. Пуятин, А.А. Турилов, *Елена Анжуйская*, Православная энциклопедия, под ред. патриарха Московского и всея Руси Алексия II, т. 18: Египет Древний – Ефес, Москва (Церковно-науч. центр “Православная энцикл.”) 2008, с. 303.

джерела, які особливо виразно відбивали релігійні тренди, починають акцентувати увагу на відмінностях між двома гілками християнства.

Як відомо з латинських джерел, коронування Стефана Неманича у 1217 р. здійснив легат Папи Гонорія III:

У той самий час Стефан, правитель Сербії або Рашки, якого називають великим жупаном, пославши лист із підвищеною печаткою до Римського престолу, попросив від Папи Гонорія королівську корону, а той направив від себе легата, який, прибувши, коронував його і поставив першим королем його землі⁹.

Ця подія, звичайно, підняла престиж Стефана серед решти правителів західного світу, але відтепер Стефан став королем “Сербії або Рашки”, натомість спадщина Дуклянського королівства поступово почала “забуватися”. Ба більше, за висновком Сергея Алексєєва розпочався кардинальний відхід від дуклянської (латинської) традиція, яка вже була чужою і ворожою, адже власна, сербська версія історії мала бути оберненою не в далеке минуле, а в сучасність: тим-то з цієї “нової” історії випадають давні прибічники “латинської ересі”, а “святої Симеон, увенчавший свое правление пострижением на Афоне, обновляет свою дедину», заново основывает род и державу”¹⁰. Так починає писатися “рашська доба”, де засновником династії постає Стефан Неманя (святий), а за ним – Стефан Первовінчаний (теж святий). Ложа святої династії, майже всіх представників якої було канонізовано, отримує нове життя і сама починає творити своє минуле.

Це суттєво змінило нюанси у підходах до трактування православ’я і католицизму, що відобразилося у двох найвидатніших агіографічних пам’ятках середньовічної Сербії – Житті св. Сави Доментіяна (1243/1254 р.) і Житті св. Сави Теодосія (1290/1292 р.). Хоч обидва ці тексти за стилістикою витримано в системі “класичної” агіографії опису діянь подвижників, сповідників чи мучеників, проте оцінкові аспекти в них різні. Для ієромонаха Доментіяна, людини шляхетного походження¹¹, який укладав Життє св. Сави

⁹ “Eodem tempore Stephanus dominus Seruie siue Rasie, qui mega iupanus appellabatur, missis apochrisariis ad Romanam Sedem impetrauit ab Honorio Summo Pontifice coronam regni, direxit namque legatum a latere suo, qui ueniens coronauit eum primumque regem constituit terre sue”. Цит. за.: *Приложеніе Historia Salonitanorum pontificum atque Spalatensium* [в:] Ф. Сплитский, *История архиепископов Салони и Сплита*, перевод, комм. О.А. Акимовой, Москва (Издательство “Индрик”) 1997, с. 268.

¹⁰ С.В. Алексєєв, *Сербская историческая агиография: между хроникой и житием*, Знание. Понимание. Умение 3 (2014) 152.

¹¹ Л.К. Гаврюшина, *Доментіан*, Православная энциклопедия, под общ. ред. патриарха Московского и всея Руси Алексія II, т. 15: Димитрий – дополнения к “Актам историческим”, Москва (Церковно-науч. центр “Православная энцикл.”) 2007, с. 598.

за вказівкою Стефана Уроша I, сина Стефана Первовінчаного, не могло йтися про речі, які б суперечили політичним інтересам короля та не відповідали його баченню минулого роду Неманичів. У центрі тексту, звісно, була особа св. Сави як церковного діяча, однак для Доментіяна не мали ваги відмінності між православними і католиками, хоч від часу розриву єдності Константинополя і Риму пройшло вже два століття. Як відданий співець слави роду Неманичів, Доментіян прагнув передусім показати велич зробленого Савою завдяки Божому провидінню – відобразити “вічну історію” крізь призму життя свого героя, за чийого посередництва серби увійшли до сім’ї християнських народів і отримали атрибути державності – династію і Церкву. Доментіян віддає прерогативу вінчання св. Саві, а не папському легатові, він не бачить нічого неналежного у тому, що корону було отримано з Риму:

И паки избравъ отъ оученикъ своихъ богоразоумна моужа, въсеосвещтенааго епископа Методія, и посьлаа юго въ Римъ къ прѣхвальнымъ апостоломъ Петроу и Павлоу, и къ великому съпрѣстольнику светью, папѣ великыне римскыне дръжавы...¹²

Як бачимо, наголос поставлено на тому, що єпископа Методія було послано до “апостолів Петра і Павла”, а Папу Доментіян називає “сопрестольником” апостолів, тобто підкреслює, що римському первосвященнику належить кафедра за достоїнством така сама, як і кафедри решти патріархів, чії осідки, згідно з Переданням, заснували апостоли.

У Печському списку (близько 1420–1435 рр.) життя текст доповнює невелика вставка, яка на перше місце виводить апостолів Петра і Павла як тих, хто через Папу передає Сербії благодать і заступництво:

Давши благослов подобно почасти светима на похвалу, многочасно кандило састављано богомисаоним разумом и извајано пресветлом маштом и прекрасним бојама изумљено, које и до данас стоји код гроба прехвалних апостола Петра и Павла. Јер оне свете богомисаоне зраке, где сами телом не дођоше, ту Духом светим прелелику благодат сатворише, своме саслужнику помажући, благословеном да испуњава њихове недостатке; Богом благословени венац њему послаше, да уистину савршенством благословено буде краљевство земље отачаства његова, сваким правоверјем служећи бесконачном царству Оца и Сина и светога Духа...¹³

¹² Цит. за.: *Живот светого Симеуна и светого Саве, написао Доментијан*, на свијет издао Ђ. Даничић, Биоград (Државнаој штампарија) 1865, с. 245.

¹³ Цит. за.: Доментијан, *Живот Светог Саве* [в:] Доментијан, *Живот Светого Саве и Живот Светого Симеона*, прир. Р. Маринковић, прев. Л. Мирковић, Београд (Српска књижевна задруга) 1988, с. 156.

Що ж до права на корону, то воно, згідно з Доментіаном, законно успадковане з Дуклянського королівства, звідки походить рід Неманичів:

... и написавъ посылание къ великому съпрѣстольнику светью и славньню апостолоу, папѣ, исповѣдавъ ємоу неютаєноюу благодѣть, єюже самъ богомъ вѣнчанъ бысть, и проси яко да посылєть ємоу благословение отъ светью апостолоу и отъ того самого благословєнии вѣнць, яко да вѣнчаєтъ брата своєго на кралєвство по прьвомоу отьчєствоу кралєвства ихъ, въ нємьже и отьць ихъ роди се по божѣвствоу сьмотрєнию въ мѣстѣ рекомѣмъ Диоклитии, єже зовєть се велико кралєвство отъ прьв¹⁴.

Врешті Папою, який надіслав до Сербії корону для Стефана, керував сам Бог:

... и богъ всакоюдѣ подає силу и поспѣхъ люимомуу рабоу своємоу, и вса прошения єго испльняє небєсная и земльная, и томуу светому съпрѣстольникуу светьихъ апостоль доухомъ светьимъ повелѣть посылати ємоу богомъ благословєнии вѣнць, истиньномуу испльнителю светьихъ заповѣдии єго, яко да благословєнь боудєть богомъ и вѣнчанъ и прославлєнь єште зде на земли прѣжде дьне оного великого¹⁵.

Процитовані фрагменти життя виразно засвідчують, що Доментіан не мав жодних упереджень до латинян, ба більше, з його погляду і Папу, і св. Саву наділено однаковою благодаттю, хоч Папа, як глава “великої римської держави”, може надавати корони для вінчання. У цьому сенсі Папа виступає “політичною фігурою”, натомість у духовній сфері він та Сава – “сопрестольники”, тому вони можуть спілкуватися на рівних. Саме коронування Стефана Первовінчаного, за Доментіаном, відбулося у Жичі, що могло відбивати пізнішу традицію коронацій сербських королів:

И призвавъ благовѣрнааго брата своєго прѣвеликааго жоупана кирь Стефана въ великоуу архьєпископию рекомоу Житьчоу, въ роукотворєнии ємоу манастирь, и по повелѣнню небєснааго строителя и того благодѣтеля прѣосвєштєнии кирь Сава сьтвори по обычаю обьноштьноє стояниє [...] и по великомъ исходѣ светьєне литоурьгиє, приємъ светьи вѣнць въ великомъ светилишти, и вѣнча благовѣрнааго брата своєго, и помаза єго доухомъ светьимъ на кралєвство, яко звати се ємоу самодрѣжавьномуу господиноу кирь Стефаноу кралю, яко да боудоуть вѣнчани богомъ вси триє пособитєлиє хрїстови [...] светьи Симеонъ сь богоносньнимъ кирь

¹⁴ Цит. за.: *Живот светога Симеуна и светога Саве, написао Доментијан*, с. 245–246.

¹⁵ Цит. за.: *Ibid.*, с. 246.

Савомь, и съ нимъ пособникъ божии кирь Стефанъ пръвовѣнчаный краль, волю божию сътворише на земли, и небесъни граждане явише се на небесехъ¹⁶.

Тут, найімовіріше, описано обряд пізніших коронацій (можливо, Радослава), натомість важливим для Доментіяна було підкреслити християнську єдність – те, що Саву визнавав Папа, адже, згідно з житієм, Сава вінчав Стефана після отримання архієпископських свячень від Нікейського патріарха. У політичному сенсі це означало, що Стефан Первовінчаний підпорядковував свою державу духовній владі Папи, але благодать і заступництво святих отримав “грецьке”, бо коронацію здійснив Сава. Акцент на християнській єдності є також в епізоді навернення угорського короля, який напав на Сербію, а Сава, аби схилити його до миру, сотворив чудо¹⁷. Вражений король-католик, попри належність Сави до православ’я, просить владу стати своїм духовним отцем:

И ть самъ великий краль видѣвъ чоудо бывшене, еже сътвори богъ прѣосвещенымъ кирь Савомь, и пришьде нп стань его, и поклонивъ се паде на ногу его моле и, яко да молишь за нь бога, и доуховнаго отьца наречен. и сътвори ємоу молитвоу светоу прѣосвещеныи, и краль исповѣда ємоу грѣхы своє, много моли и, да речеть ємоу слово о съпасенни его¹⁸.

Цілком інакшими наголосами позначено Житіє св. Сави, написане монахом Теодосієм між 1290 р. і 1292 р. за правління короля Стефана Уроша II Мілутіна. Про Теодосія відомо значно менше, ніж про Доментіяна: він народився близько 1246 р. і помер 1328 р., був монахом Хіландарського монастиря на Афоні та сповідником короля Стефана Дечанського. Варто нагадати, що Стефан Мілутін – це один із найсильніших королів середньовічної Сербії, який покінчив із васальною залежністю від угорського короля у союзі з візантійським імператором Михаїлом VIII Палеологом. Ця політична зміна перетворювала католицькі впливи всередині країни (по суті, проугорські) на небажані, а місце “правильної” релігії займало православ’я, до чого підштовхував і демографічний чинник – збільшення кількості вірних Православної Церкви після приєднання територій на півдні і сході, які підлягали юрисдикції Охридського митрополита. Описуючи коронування Стефана Первовінчаного, Теодосій ініціатором та основним героєм цієї події робить св. Саву: той буцімто

¹⁷ Мова про чудо розтоплення льоду по всій угорській землі, яке здійснено через св. Саву. Потім святий здійняв вітри, громи і блискавки, по чому настала глупа п’їтма.

¹⁸ Цит. за.: *Живот светога Симеуна и светога Саве, написао Доментијан*, с. 251.

зібрав собор з місцевої еліти і переконав її встановити вищого над ними за титулом: “Не лѣпо єсть о бозѣ вами вбладаюштомуу саномъ власти съ вами единоименитоу быти же и звати се”¹⁹.

Отримавши архієпископські свячення, Сава отримав і право вінчати королівською короною, причому вона з’являється нізвідки за мотивами Теодосія:

Въсеношное же молбами пѣние съ всѣми светии въ цркви съврши, съ всѣми же епископы и игоумени и съ мнѣгыми свештенными светоую и божьствоною лутоургію слоуже, и въ врѣме, егда всвештати подобно, вѣнцоименитаго брата великаго жоупана Стефана въ светии жрътьвникъ въ светаа светыхъ къ себе приемъ, молитвами же и молнеіемъ к богу сего благословив, багрянцею же и бисромъ прѣпоясавъ и окрасив, и вѣнцемъ царства чѣстною главою его вѣнчавъ, и муромъ того помазав, о бозѣ самодръжавна краля сръбскаго сего быти нарицаеть...²⁰

Жодних згадок про Папу в описі коронації немає, вона постає як здійснена св. Савою для “упорядкування влади”. Ще виразніше антикатолицькі акценти поставлено в оповіді про те, як Сава навчав народ зректися ересей і жити за правдою православної віри. Для прикладу, на третій день собору Теодосій вкладає у вуста Сави такі слова:

Ни житіа во впазеніє кромѣ правые къ богу вѣры что оупсѣти намъ можетъ, ни прѣвое же исповѣданіє вѣры благыхъ дѣлъ непричестно прѣдставити насъ господеви можетъ... [...] вѣра бо єсть спасаюшти, егіда о бозѣ любовню благаа съдѣва(ю)шти²¹.

Не виключено, акцентований тут заклик спасатися вірою і любов’ю міг бути опосередковано полемічною реплікою на декрет IV Латеранського собору 1215 р. про можливість спокутування гріхів “заслугами” (“добрими справами”)²², що відкидало грецьке богослов’я. Далі Сава буцімто закликає католиків відректися “від латинської ересі” і прийняти миропомазання для переходу до православ’я:

Соуштїихъ же крыштенихъ в латинсцѣи ересы такожде съ прѣжде проклетіемъ злые ихъ ересы, и вбразъ вѣры исповѣдавшимъ

¹⁹ Цит. за.: *Живот Светога Саве, написао Доментіјан*, на свијет издао Ђ. Даничић, Биоград (Државна штампарија) 1860, с. 142. (У заголовку Дж. Данічич помилково атрибутоване авторство Доментіјану. Справжній автор – Теодосій).

²⁰ Цит. за.: *Живот Светога Саве, написао Доментіјан*, с. 143.

²¹ Цит. за.: *Ibid.*, с. 151.

²² Це називають “легалістською” концепцією гріха й покути, див.: Дж. Берман Гарольд, *Право і революція. Формування Західної традиції права*, переклад Т. Бренько, О. Межевікіної, Н. Соколовської, К. (IRIS) 2001, с. 175–179.

и муроу светомоу молитвоу прочьсти, и тако тѣмъ светымъ муromъ сихъ по всѣхъ чювьствѣхъ помазати, и вѣрныхъ съ нами имати²³.

Врешті, в тексті Теодосія зазнало переакцентування і згадане вище чудо з угорським королем. Опис подій загалом збігається з Доментіановим житієм, але Теодосій доповнює його підкресленням закликком зрікатися “латинської ереси”:

Светыи же веселіемъ доуше и сръдца радостию того приемлеть, и краль вуса яже в себе сказаеть. дивит же се светыи топлоу къ богу любовию несоуменному его грѣхъ своихъ исповѣданію, в них же светыи архієпископъ покааніемъ врачевати се добрѣ его наоучи. по сих же въ нѣмоу глаголетъ: вѣтрицаеши ли се ереси? вн же: вѣтрицаю се, якоже ты наоучиши ме. по наоучению же светаго вѣтрицает се ереси и юже вѣроу латинскоую дръжаше [...] православна же вѣроу, якоже светымъ наоучаемъ, дръжати вбѣштает се²⁴.

Ці заклики, як і опис чуда, хоч і не прямо, вказують на те, що у Рашці наприкінці XIII ст. вже могла побутувати практика навернення католиків у православ'я. Ба, навіть коли цього ще не було, то немає сумніву, що до латинян почали ставитися негативно. Відтак, можна констатувати формування нової релігійно-політичної доктрини, яка прийшла на зміну відкритій до іншовірців та засвідченій у Житії св. Сави, написаному півстоліття тому Доментіаном.

***

Підсумовуючи огляд переосмислення “історичної пам'яті” династії Неманичів, можна констатувати, що це пройшло через кілька щаблів. Утвердившись при владі, католики Неманичі спершу не змінювали правил гри, а прийняття ними візантійського православ'я обійшлося без акцентування на цьому значної уваги. Однак поступово, в процесі віддалення від латинської культурної спадщини Помор'я, намітилася переміна культурного осердя, перенесеного на афонський сербський монастир Хиландар та інші православні монастирі. Проте ще й у середині XIII ст., як засвідчує Житіє св. Сави авторства Доментіана, антилатинську думку не було сформовано. Натомість наприкінці XIII ст., як бачимо з антикатолицької риторики у Житії св. Сави Теодосія, історія династії Неманичів постає в суто православному аспекті. Поштовхи до цього могли бути різноманітними: зміни у зовнішній політиці при королі Стефанові Уроші II Мілутіні, особисті погляди Теодосія, загострення антикатолицьких настроїв після укладення на

²³ Цит. за.: *Живот Светога Саве, написао Доментијан*, с. 151.

²⁴ Цит. за.: *Ibid.*, с. 157–158.

II Ліонському соборі 1274 р. церковної унії, коли “папісти” буцімто вчинили розгром Афона (щоправда, ця легенда набула виразного оформлення не раніше XV ст.)²⁵, врешті, засудження унії православним собором у Фессалії 1275 р. Так чи інакше, але на кінець XIII ст. виразно заявляє про себе православна ідентичність сербської знаті і династії, яка остаточно утвердилася за правління короля Стефана Уроша IV Душана Неманича (1308–1355). Її видимим проявом стало відречення від латинської Дуклянської спадщини: “історичну пам’ять” про династію відтепер розпочинає постать Стефана Немані, а не раніших представників роду, а освячує її належність до православ’я і визнання представників династії святими. Сформована відтоді основа “лози Неманичів” дозволила власне Сербії, за висновком Д. Буланіна, найповніше реалізувати ідею священного царства в якості продовжувача ідеологічної спадщини Візантії та з плином часу, впродовж кінця XV–XVI ст., зіграти роль однієї з головних моделей імперської ідеї Московського царства²⁶.

---

²⁵ Д.М. Буланін, *Афон в древнерусской письменности до конца XVI в.*, Словарь книжников и книжности Древней Руси, вып. 2 (вторая половина XIV–XVI в.), ч. 3: Библиографические дополнения. Приложение, Санкт-Петербург (Издательство “Дмитрий Буланин”) 2012, с. 539–541.

²⁶ Д.М. Буланін, *Житие Саввы Сербского*, Словарь книжников и книжности Древней Руси, вып. 2 (вторая половина XIV–XVI в.), ч. 3: Библиографические дополнения. Приложение, Санкт-Петербург (Издательство “Дмитрий Буланин”) 2012, с. 659–660.